

Kulturmiljöprogram

Del 2.1 Äsperyd riksintresse

Inledning

Denna del av Nässjö kommuns kulturmiljöprogram redovisar bevarandevärda objekt inom Äsperyd riksintresse.

Läsanvisning

Hela kulturmiljöprogrammet

I den fullständiga versionen av Nässjö kommuns kulturmiljöprogram finns bakgrunden till kulturmiljöprogrammet, fördjupad beskrivning av kulturmiljön och redovisning av samtliga bevarandevärda objekt inom kommunen.

Karta

De olika objektens lokalisering får man fram genom kartfunktionen på kommunens hemsida. Där går det hitta alla kommunens objekt i kartform och det går även att söka på fastighetsbeteckning och adress.

Klassning

Följande klasser används i kulturmiljöprogrammet:

Klass 1, byggnadsminne (KML 3 kap) / Kyrkliga kulturminnen (KML 4 kap)

Graderingen avser byggnader som förklarats vara byggnadsminnen enligt Kulturmiljölagen (kap 3-4). Klassificeringen avser befintliga byggnadsminnen.

Klass 2, Särskilt värdefull bebyggelse (PBL 8 kap § 13)

Graderingen avser särskilt värdefull bebyggelse, sådana byggnader får inte fysiskt förvanskas vid förändring av eller i anslutning till byggnaden. Byggnaden bör skyddas genom q-bestämmelse i områdesbestämmelse eller detaljplan.

Klass 3, särskilt allmänt bebyggelsevärde (PBL 8 kap § 17)

Byggnaden har ett visst värde i fråga om till exempel utformning. Värdebärande element i byggnaden bör hanteras på ett varsamt sätt vid förändringar av eller i anslutning till byggnaden. Bör skyddas genom varsamhetsbestämmelse i områdesbestämmelse eller detaljplan.

Klass 4, allmänt bebyggelsevärde (PBL 8 kap § 17)

Graderingen motsvarar det generella krav på hänsyn till byggnadens kulturhistoriska värden som gäller för alla byggnader.

Klass 5, avskrivs

Byggnaden har inte kulturhistoriska värden som behöver beaktas i plan- och bygglovsprocessen. Objekt i klass 5 finns inte upptagna i kulturmiljöprogrammet.

Klassningen är framtagen av Länsstyrelsen i Jönköpings län och är baserad på Plan- och bygglagens (PBL) hänsyns- och skyddsbestämmelser samt byggnadsminnen enligt Kulturmiljölagen (KML). Klassningen skiljer sig från den klassning som använts i kommunens tidigare kulturmiljöprogram "Värdefulla byggnader och miljöer" (2007) och därför har ny bedömning gjorts vid framtagande av detta program.

R1 Äsperyd

Alla fastigheter inom eller gränsande till området: Kulebo 1:9, Äsperyd 1:2, 1:3, 1:6, 1:7, 1:8, 1:9, 1:11, 1:12, 1:13, 1:14, 1:15, 1:16, 1:17, 1:23, 1:26, 1:27, 1:30, 1:31, 1:33, 1:34, 1:35, 1:36, 1:37.

Klass 1: Riksintresseområde

Riksintresse, byggnadsminne (KML 3, 4 kap) / Kyrkliga kulturminnen (KML 3, 4 kap)

Klass 2: Äsperyd 1:16 (*Albofors 1*)

Särskilt värdefull bebyggelse (PBL 8 kap §13)

Klass 3: Äsperyd 1:2 (*Esperyd 2*), 1:14 (*Esperyd missionshus 1*), 1:23 (*Esperyds kvarn 1*), 1:27 (*Vindåker 1*), 1:37 (*Esperyd 3*)

Särskilt allmänt bebyggelsevärde (PBL 8 kap §17)

Klass 4: Äsperyd 1:7 (*Ljungholmen 1*)

Allmänt bebyggelsevärde (PBL 8 kap §17)

Kartbild från länsstyrelsen.

I kommunens nordvästra del, ett par kilometer söder om Barkeryds kyrkby, ligger fornlämningsområdet och byn Esperyd, ibland stavat Äsperyd. Området är beläget i ett öppet och lätt kuperat odlingslandskap genom vilket den gamla landsvägen mellan Nässjö och Jönköping sträcker sig. Längst i öster passerar Fredriksdalsån. Bebyggelsen uppvisar ett samlat mönster och är företrädesvis belägen utmed landsvägen och koncentrerad till områdets östra delar. Fornlämningssmiljöer från skilda tidsåldrar är spridda inom hela området.

Den förhistoriska miljön med hela 82 fornlämnningar är fördelad på två gravfält och elva enstaka anläggningar, belägna främst sydväst om landsvägen. Fornlämningarna härstammar från flera perioder. Från bronsåldern finns ett stort ensamliggande röse, medan merparten av de andra ensamliggande gravarna är från den äldre järnåldern. Inom området finns från järnåldershögar, rösen, stensättningar, resta stenar samt fem domarringar. Gravfälten har en blandkaraktär av äldre och yngre järnålder och ligger oftast i anslutning till bebyggelsen, varför det kan antas att de fungerat som gårdsgravfält. I områdets nordvästra del finns en milsten från 1700-talet.

Bebyggelsemiljön i området är komplex med byggnader uppförda företrädesvis under perioden 1750-1925. I Esperyd by finns vid en före detta bygata, ett par bostadshus i form av enkelstugor i en och två våningar från perioden 1850-1890. Dessa är rödfärgade med vita omfattningar och röda tegeltak. Till gårdsmiljöerna hör en omfattande uthus- och ekonomibebyggelse, framför allt från perioden 1860-1900, varav en del magasin och uthusbyggnader som är uppförda i liggtimmer. Merparten av dessa byggnader är liksom bostadshusen rödfärgade med vita omfattningar men delar av bebyggelsen har plåttak. Vid sidan av de ovan nämnda byggnaderna, finns även ett flertal bostadshus av varierande stil och utförande i området. Bebyggelsen har förtätats fram till och med 1950-talet, och är idag koncentrerad till två bykärnor med spridd bebyggelse där emellan.

Esperyd by.

Äsperyd 1:27, Vindåker.
Knuttimrad enkelstuga,
uppförd på platsen omkring
1890, kallades Ängslyckan på
sin ursprungliga plats,
byggnationsår okänt.
Naturstensgrund, äldre
falufärgad locklistpanel,
vitmålade tvåluftsfönster och
äldre pardörrar.

Timrad farstu på stugans
baksida. Rött enkupigt
tegeltak. Delvis bevarad
interiör med kakelugn och
äldre kök, ej indraget vatten.

Äsperyd 1:27, Vindåker.

Albofors garveri.

Äsperyd 1:16, Albofors garveri med manbyggnad från sent 1700-tal är äldst i Äsperyd. Huset är vitmålat med grå foder och listverk, panelat med locklistpanel under ett nyare tak belagt med betongpannor. Garveriet har byggts på i omgångar och har en äldre del med högre golvnivå och kvadratiska fönster, medan den västra delen har förändrade proportioner med större flaggfönster. Interiört välbevarad övervåning, något förändrad bottenvåning, även exteriört med nya fönster samt gaveldörr. Till fastigheten hör även ladugård och källare. Dessa ligger utmed en äldre vägsträckning, intill Fredriksdalsån som tidigare nyttjats i verksamheten, stensatt vattenomledningskanal för detta finns kvar. Äsperyd 1:14, är ett missionshus med åttkantig plan, uppfört 1876. Kyrkorummets tak med sina åtta fält, målades med änglar 1905 av Esaias Håkansson. De målades över på 1920-talet, men togs fram igen 1974 av Esaias son, Rune Håkansson,

som var en framstående målarmästare i trakten. Denne medverkade även vid renoveringen 1994, då de ursprungliga färgerna återskapades. Den timrade byggnaden är klädd med locklistpanel och har svartmålat plåttak med undertak av stickor. De spetsbågiga fönstren är småspröjsade med rutor till stor del av munbläst glas från uppförandetiden. Byggnaden har på senare tid fått tillägg av nya entréer och tillbyggnader. Till fastigheten hör även förråd med utedass.

Esperyd missionshus.

Äsperyd 1:23

På Äsperyd 1:23 finns en kombinerad kvarn- och såganläggning som är uppförd kring sekelskiftet 1900, med kvarnbyggnad från 1895 och såg från 1915. Dock är det troligt att delar av byggnaderna är äldre och verksamheten är omnämnd 1697 i kvarnkommissionen. Damm och delar av byggnadernas grundstenar är troligtvis från denna tid. Båda byggnaderna har rödfärgad locklistpanel, delvis vita omfattningar och röda tegeltak. Kvarnbyggnaden byggdes på med de två mindre huskropparna under 1930-talet, den främre för att förenkla lastning och den övre för att ge plats åt en ny turbin. Här producerades redan 1915 elektricitet som försåg Äsperyds by med ström fram till 1946. 2009 installerades nya elturbiner för egen strömförsörjning och det långa kontinuerliga bruket av fastigheternas verksamheter med vattenflödet som motor har ett högt kulturhistoriskt värde. Det gulmålade bostadshuset är uppfört 1923 i 1½ våning, klätt med locklistpanel och har rött brutet tegeltak. Byggnaden har ett brett, glasat entréparti med en balkong framför den bågformade frontespisen i andra våningen, samt vitmålade snickerier i stram klassicerande stil. H:et i järngrindarnas profil är från 1940-talet och stod för dåvarande ägares efternamn Håkansson. Till fastigheten hör även en ladugård med locklistpanel och småspröjsade träfönster.

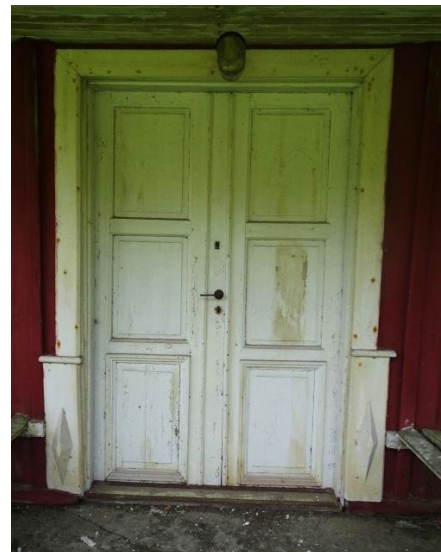

Gavlarnas panelavslut är vitmålade, liksom alla omfattningar, även ladugårdens hörngavlar är vitmålade. Längs den äldre vägen mot Äsperyds kvarn finns på fastigheten Äsperyd 1:37 en äldre välbevarad stuga på en grund av granit, faluröd locklistpanel och 6-delade tvåluftsfönster, alla med ett centralt placerat tvådelat vindsfönster ovanför. Ett tidigare tegeltak har ersatts av betongpannor.

Längs vägen ligger även en välbevarad liggtimrad ladugård med stor volym på Äsperyd 1:2. Ladugårdens övre del består av stående panel som avslutas i spets ner över timret. Småspröjsade fönster i vitt, bestående av 8x8 rutor vid sidan av ett bredare mittparti. Vitmålade foder med spetssågade hörn och svarta dörrar. Rött plåttak. Rött plåttak.

Ladugården på Äsperyd 1:2

Äsperyd 1:7, Ljungholmen

Karaktärsdrag

- Området karaktäriseras av sitt småskaliga odlingslandskap i lätt kuperad terräng.
- Bostadshusen är karaktäristiskt belägna på impedimentklackar
- Rödfärgad bebyggelse med vita omfattningar och röda tegeltak.
- Enkelstugor i två våningar från perioden 1850-1890.
- Omfattande uthus- och ekonomibebyggelse, framförallt från perioden 1860-1900.
- Magasin och uthusbyggnader uppförda av liggtimmer.

Karaktärsdrag - Albofors garveri på 1:16

- Byggnadens volym utan påbyggnader
- Locklistpanel
- Äldre tvåluftsfönster i trä med spröjs på övervåningen
- Långsidans pardörrar
- Takpannor
- Den äldre interiören med golv, trösklar, dörrar, trappa och eldstäder

Karaktärsdrag – Missionshuset

- Byggnadens åttkantiga plan
- Locklistpanel
- De ursprungliga småspröjsade spetsfönstren i trä med munblåst glas
- Takbeklädnad av svartmålad bandplåt
- De invändiga väggmålningarna

Karaktärsdrag – Äsperyd 1:23, bostadshuset

- Byggnadens volym
- Oljemålad locklistpanel
- Vitmålade flaggfönster i trä
- Glasverandan med ovanförliggande balkong
- Trapphuset
- Rundad frontespis
- Det brutna taket med takpannor
- Dubbla skorstenar med utkragning

Karaktärsdrag – Äsperyd 1:23, kvarnbyggnad och såg

- Byggnadernas volymer med tillbyggnader
- Deras stengrunder
- Faluröd locklistpanel
- Vitmålade fönster i trä
- Sadeltak i olika riktningar med takpannor
- Kvarnens vattenränna

Karaktärsdrag – Äsperyd 1:37

- Byggnadens volym
- Stengrunden
- Faluröd locklistpanel
- Vitmålade tvåluftsfönster med sex rutor i trä med överliggande rektangulära vindsfönster
- Takpannor

Karaktärsdrag – Äsperyd 1:2, ladugård

- Byggnadens stora volym
- Stengrunden
- Stensatta körbron
- Faluröda liggtimret i bottenvåningen
- Logens släta brädpanel med spetsågade avslut
- Vita spetsågade fönsteromfattningar
- Småspröjsade fönster i trä

Karaktärsdrag – Äsperyd 1:7, Ljungholmens bostadshus

- Röd locklistpanel
- Lunettfönster i trä
- Äldre pardörrar med profilsågad infattning
- Takpannor

Karaktärsdrag – Äsperyd 1:7, Ljungholmens ladugård

- Byggnadens volym
- Omväxlande locklistpanel och liggtimmer i röd falufärg
- Småspröjsade fönster i trä
- Svartmålade trädörrar med liggande panel
- Takpannor

Kulturhistorisk bedömning och värdebeskrivning

Esperydens by har ett högt kulturhistoriskt värde med sina gårdsgravfält i anslutning till bebyggelsen, vilken är välbevarad med en för agrarmiljö karaktäristiska bebyggelseinslag. Rödfärgade enkelstugor, missionshus, samt ett garveri som en mer ovanlig företeelse på landsbygden. Såg- och kvarnanläggningens långa bruk av vattenflödet får ses som ett värde i sig.